

BADANIA TECHNOLOGICZNE PRZY DEKORACJACH DETALI ARCHITEKTONICZNYCH W GALERII POŁUDNIOWEJ ORAZ DODANYCH DO NIEJ DWU PRZEŚLACH PRZED BIAŁĄ SALĄ NA PARTERZE PAŁACU W WILANOWIE

Krzysztof Chmielewski
Marcin Chmielewski

¹ Por. K. Chmielewski, M. Chmielewski, *Odkrycia warstw barwnych na ścianach i dekoracjach sztukatorskich we wnętrzach pałacu w Wilanowie*, *W*Wilanowski informator konserwatorski 2009, s. 25-35.

W latach 2005-2007 w najstarszych pomieszczeniach na parterze korpusu głównego pałacu w Wilanowie prowadzono prace badawczo-odkrywkowe, których głównym celem było wstępne ustalenie stratygrafii warstw barwnych na ścianach oraz związanych z nimi elementach dekoracyjnych¹. Najwięcej informacji o układzie warstw barwnych oraz charakterze najwcześniejszych z zachowanych warstw udało się zebrać w Galerii Południowej. Podczas prac w ostatnim prześle jej XVII-wiecznej części odsłonięto dość dobrze zachowany kamienny portal. Okazało się, że w tym miejscu przetrwały ślady zmian i przebudowy galerii związane z dostawieniem w XVIII w. dwóch prześel łączących galerię z Białą Salą. W 2007 r. po-

stanowiono poszerzyć badania o prace odkrywkowe na ścianach i dekoracji architektonicznej w tej części galerii, co umożliwiło porównanie otrzymanych wyników z wcześniejszymi ustaleniami.

W większości przypadków odkrywki wykonywano mechanicznie, starając się dotrzeć do warstw spodnich. Wybierano takie miejsca, aby w zestawieniu z innymi, można było uzyskać możliwie najwięcej informacji o charakterze i wzajemnych relacjach pomiędzy odsłoniętymi warstwami. W galerii w wykonanych odkrywkach, na ścianach, suficie i elementach dekoracyjnych wyróżniono wiele warstw technologicznych, tynków oraz warstw malarskich, pochodzących z różnych etapów historycznych. W wielu przypadkach trudno jest odtworzyć ich wzajemne powiązania, z uwagi na ilość i stan zachowania. Opierając się na obserwacji i analizie struktury tych warstw, ich wzajemnym ułożeniu, wynikach badań laboratoryjnych i informacjach historycznych, spróbowano zrekonstruować ich chronologiczną współzależność.

Odsłonięty na zachodniej ścianie portal prowadził pierwotnie do nieistniejącego już skarbcza w południowej wieży pałacu. Portal został prawdopodobnie zamurowany w trakcie przebudowy Galerii Południowej w latach dwudziestych XVIII w. Na planie pałacu Jana Zygmunta Deybla z lat 1730-1732 wejścia do wieży od strony galerii już nie ma. Należy więc założyć, że kamienny portal pochodzi z czasów Jana III i prawdopodobnie powstał w latach osiemdziesiątych XVII w. Jeżeli wejście do wieży poprzez galerię funkcjonowało do lat dwudziestych XVIII w., to zachowane na portalu pozostałości dekoracji malarskiej muszą również pochodzić z okresu, kiedy wybudowano galerię i ozdobiono ją dekoracją. Jest mało prawdopodobne, aby polichromię na portalu wykonano po śmierci króla, w okresie ponad 20 lat, kiedy pałac padał w ruinę.

Elementy portalu zostały wykute z jasnoszarego piaskowca. Powierzchnia kamienia od strony lica została wyrównana, co jest widoczne na fragmentach, które nie zostały częściowo skute. Nadproże z lewej strony, na szerokości wewnętrznej krawędzi węgara, posiada wykuty w kamieniu uskok. Jego powierzchnia łączy się z wykonaną powyżej w narzucie powierzchnią obramienia płyciny biegnącego wzdłuż pilastra. Świadczy to o tym, że wszystkie te elementy powstały w jednym czasie.

Po obu stronach progu portalu znaleziono resztki pierwotnej, kamienno-ceramicznej posadzki w ciemnozielonym i ceglastoczerwonym kolorze. Na powierzchni portalu zachowały się fragmenty polichromii. Bezpośrednio na kamiennej powierzchni nadproża, w miejscach odsłoniętych spod zaprawy, widoczne są resztki rysunku wykonanego jasnoróżową farbą, przedstawiającego fragment zarysu malowanej kotary (?). Rysunek ten wykonany został cienkim pędzlem i być może był wstępnym szkicem dekoracji, której ostatecznie zaniechano.

Większą część powierzchni nadproża oraz małe fragmenty prawego węgara pokrywa cienka warstwa wapiennej zaprawy. W wilgotnym tynku odcisnięte zostały równoległe poziome linie, pełniące rolę pomocniczych linii kompozycyjnych. Na zaprawie widnieje fragment malowidła wykonanego w technice fresku i przedstawiającego dekorację architektoniczną w postaci malowanego gzymsu o wyraźnie zróżnicowanych odcieniach różowych barw.

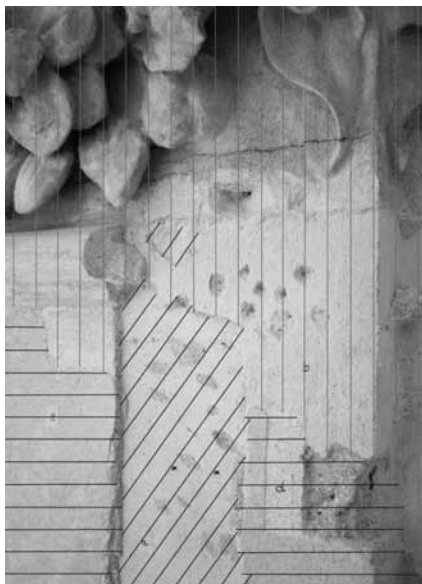
Powierzchnia polichromii na portalu łączy się w jednej płaszczyźnie z zachowanym tuż nad nią małym fragmentem malowidła, którego część odsłonięto również w górnej partii ściany pomiędzy pilastrami. Wypełniające płycinę malowidło, którego formy ani treści wskutek prawie całkowitego zniszczenia dzisiaj już nie znamy, pierwotnie wypełniało całą płycinę i stratygraficznie oraz kompozycyjnie łączyło się z malarską dekoracją samego portalu.

Cienka warstwa białej sztablatury, którą odsłonięto na ścianie i pilastrze po lewej stronie portalu, również łączy się z warstwą zachowanej na nim polichromii. Na powierzchni sztablatury pokrywającej obramienia płycin i trzony pilastrowo znaleziono zniszczoną, ale wyraźną warstwę barwną w kolorze ochry, miejscami z cienką warstwą o czerwonoróżowym, morelowym odcieniu.

Odkryte na powierzchni ściany po lewej stronie trzonu pilastra fragmenty siatki kompozycyjnej z numeracją cyfr należy wiązać prawdopodobnie z pierwszymi malowidłami wypełniającymi

s. 36 ► il. 1 Ściana zachodnia w ostatnim przęśle XVII-wiecznej części Galerii Południowej i fragment ściany północnej w części XVIII-wiecznej

s. 37 ► il. 2 Układ warstw chronologicznych górnej części pilastra po lewej stronie portalu

szersze płyciny na ścianie zachodniej. Malowidła, które obecnie są widoczne, powstały w XIX w. i ich prosta, krajobrazowa kompozycja nie wymagała pomocniczej siatki do przeniesienia jej z kartonu na ścianę.

Pilastry w obrębie XVII-wiecznej części galerii, w ich górnych partiach, tam gdzie zachowały się najstarsze warstwy stratygraficzne, mają charakterystyczną, powtarzającą się w poszczególnych przęsłach, budowę technologiczną. Spodnia warstwa arriciato wykonana jest z zaprawy wapienno-piaskowej pokrytej cienką pobiałą. W zaprawie tej wyprowadzono kształt pilastra, na niej leży cienka warstwa gładzonej zaprawy (sztablatury), w której składzie zidentyfikowano duże ilości gipsu.

Rozpoznanie stratygrafii warstw pilastrów w obrębie ostatniego przęsła galerii (w którym znajduje się wspomniany portal) potwierdza informacje źródłowe

o przebudowie tej części przeprowadzonej w XVIII w.

Na pilastrze znajdującym się po prawej stronie portalu nie zidentyfikowano charakterystycznej warstwy sztablatury, wykonanej z gładzonej zaprawy gipsowej, na której w wielu miejscach w galerii zachowała się wspomniana warstwa barwna w kolorze ciepłej ochry o morelowym odcieniu. Układ warstw stratygraficznych w tym newralgicznym miejscu dowodzi, że pilaster po prawej stronie ☒ wykonany na nowo w trakcie przebudowy ☒ należy do późniejszej warstwy chronologicznej niż pilaster po lewej. Jednak w górnej partii dodanego pilastra, pod warstwą XVIII-wiecznej wyprawy, znaleziono pozostałości pilastra wcześniejszego. Odkryty fragment zaprawy posiada takie same cechy materiałowo-technologiczne, jak warstwa arriciato zidentyfikowana na pilastrze po przeciwnej stronie. Ustalenia te pozwalają na stwierdzenie, iż pierwotnie ostatni pilaster na zachodniej ścianie galerii znajdował się w tym samym miejscu, co obecnie. Podczas przebudowy w pierwszej połowie XVIII w. uległ on jednak zniszczeniu. Po przebudowaniu sklepienia w tym miejscu wykonano pilaster na nowo, jednak głowicę i walek wykonano nieco niżej w stosunku do pilastra po lewej stronie. Różnica ta, choć niewielka, daje się zauważyć przy wzrokowym porównaniu obu głowic. Różnice technologiczne pomiędzy uzupełnieniami XVIII-wiecznymi a pierwotną partią są wyraźnie widoczne także w obrębie gzymsu i w obrębie obramienia płyciny.

Podobnie jak na wspomnianym ostatnim pilastrze galerii, tak i na pilastrach dodanych do niej w pierwszej połowie XVIII w. dwóch przęsł nie znaleziono charakterystycznej gładzonej wyprawy sztablatury ani związanej z nią warstwy barwnej

w kolorze ochry. Pilastry w tej części mają inną strukturę technologiczną, a w wykonanych odkrywkach nie stwierdzono ich dwuwarstwowej budowy. Być może wierzchnia warstwa zaprawy nie zachowała się. Bardziej prawdopodobne wydaje się jednak, że pilastry były wykonane w jednej warstwie narzutu, na którą zakładano pobiałę oraz kolejne warstwy barwne. Stosowanie tej mniej trwałej technologii wyjaśniałoby, dlaczego w obrębie dodanych przęseł zachowało się znacznie mniej pierwotnych warstw wykończeniowych.

Na trzonach pilastrów w dodanych przęsłach i na ostatnim pilastrze na ścianie zachodniej galerii nie zidentyfikowano również warstw barwnych, które można by przypisywać do ich pierwotnej, XVIII-wiecznej kolorystyki. Zachowała się jedynie mocno związana z zaprawą warstwa jasnej ugrowo-kremowej pobiały. Można przypuszczać, że ówczesna kolorystyka pilastrów była zbliżona do kolorystyki, jaką posiadały pilastry w XVII-wiecznej części galerii.

Najstarsze stratygraficznie czytelne rozwiązanie kolorystyczne ścian i pilastrów w dobudowanych przęsłach pochodzi z XIX w. Pilastry i wąskie płyciny były wówczas ugrowe, a obramienia płycin $\approx$ różowe, wnętrza płycin dodatkowo podkreślono jaskrawoczerwonym obmalowaniem. Ściany i pilastry w obrębie dostawionych przęseł były gruntownie naprawiane w XIX w. i prawdopodobnie z tego czasu pochodzą znalezione resztki kilku kolejnych warstw barwnych.

Zaobserwowane różnice technologiczne na ścianach i pilastrach pomiędzy wcześniejszą częścią galerii a dostawionymi w XVIII w. przęsłami potwierdzają się również na sztukatorskiej dekoracji sufitu. Elementy dekoracji kwiatowo-owocowej w obu częściach, choć bardzo podobne w formie, różnią się rozmiarami. Te zachowane w XVII-wiecznej części galerii są drobniejsze od tych, wykonanych prawdopodobnie później na ich wzór, w części XVIII-wiecznej.

W wykonanych odkrywkach na dekoracjach sztukatorskich i obramieniach malowideł Michała Anioła Palloniego w części XVII-wiecznej znaleziono pozostałości warstw barwnych, które z dużą dozą prawdopodobieństwa można uznać, jeżeli nie za pierwotne, to na pewno bardzo wczesne. Świadczą o tym cechy technologiczne tych warstw, jak również ich kolorystyka, zharmonizowana z kolorystyką malowideł Palloniego oraz odkrytą kolorystyką na ścianach, pilastrach i gzymsie. Nasycony, głęboki rdzawo-ugrowy kolor powierzchni ściany ponad gzymsem, jaśniejszy ugrowy odcień na obramieniach gurtów, ugrowo-czerwony w ich wewnętrznych płaszczyznach, odpowiadają ciepłej ugrowo-złotej kolorystyce ścian i pilastrów. Szarooliwkowe ramy wokół malowideł imitują naturalny kolor kamienia. W dodanych

przęsłach spodnie warstwy kolorystyczne na tych elementach są podobne, ale różnią się w układzie i nasyceniu barw. Należy jednak pamiętać, że obie części galerii były kilkakrotnie poddawane niedokumentowanym bądź dokumentowanym w niewystarczającym zakresie, pracom naprawczym i konserwatorskim w XIX i XX w. Znacząco utrudnia to ustalenie niebudzących wątpliwości wniosków o chronologii i charakterze najstarszych warstw dekoracji.

Nie przesądzając ostatecznie o datowaniu dekoracji architektonicznej, sztukatorskiej i ich pierwotnej kolorystyki w XVII- i XVIII-wiecznej części Galerii Południowej, należy stwierdzić, że analiza technologiczna tych dekoracji w obu częściach wskazuje na wiele zachodzących pomiędzy nimi różnic. Bardziej szczegółowe ustalenia będą wymagały dalszych badań technologicznych oraz ich konfrontacji z aktualnymi źródłami historycznymi, dotyczącymi przekształceń w galeriach ogrodowych pałacu. Wiele wątpliwości zostanie zapewne wyjaśnionych podczas przyszłych prac konserwatorskich. Dają one możliwość bardziej kompleksowego rozpoznania materialnej struktury zabytku oraz weryfikacji wcześniejszych podejrzeń.